

«Tradició constitucional»? A propòsit de la ressenya d'un llibre recent

«Constitutional tradition»? On a recent book and its review

per Joan-Lluís Marfany

RESUM:

L'autor manifesta la seva radical insatisfacció amb la ressenya feta per Antoni Moliner del llibre de Jordi Roca Vernet *Tradició constitucional i història nacional (1808-1823)*. Hi veu una simptomàtica suspensió del judici crític davant tot llibre o article que s'inscriu dins el consens creixent entorn de la interpretació de la història de la Catalunya dels segles XVIII i XIX centrada en la idea de la pervivència de l'«austriacisme».

PARAULES CLAU:

Història de Catalunya, segles XVIII i XIX, «austriacisme».

ABSTRACT:

The author strongly objects to Antoni Moliner's review of Jordi Roca Vernet's *Tradició constitucional i història nacional (1808-1823)*. He sees in it a symptomatic suspension of critical judgment in front of any book or article which comes to join the growing consensus around the interpretation of the eighteenth- and nineteenth-century history of Catalonia centered on the idea of the persistence of so-called «Austriacisme».

KEY WORDS:

History of Catalonia, eighteenth and nineteenth centuries, «Austriacisme».

He llegit amb incredulitat creixent la ressenya que Antoni Moliner ha escrit, per a aquesta revista, del llibre *Tradició constitucional i història nacional (1808-1823)*. *Llegat i projecció política d'una nissaga catalana, Els Papiol*, de Jordi Roca i Vernet.¹ Hauria entès que se l'hagués deixat passar en silenci, aquest llibre que el seu autor potser es mirerà, d'aquí a uns anys, com un pecat de joventut –i qui no en té, de pecats d'aquests? Però cobrir-lo d'elogis i, sobretot, afirmar que fa allò que ben manifestament no reïx en absolut a fer, és tota una altra història. És, de fet, imperdonable i no sé si cal especificar per què: al capdavant, se suposa que les ressenyes, entre altres funcions, han de servir de guia per a eventuals lectors. Els que hagin pogut decidir de llegir aquest llibre empesos per l'esmentada ressenya tenen tot el dret de sentir-se estafats, més que més si s'han gratat la butxaca per comprar-se'l.

1. *Recerques* 64, 2012, 183-188. Sobre la segona part de la ressenya, dedicada a un altre llibre del mateix autor, no tinc, ara com ara, res a dir.

Imperdonable, doncs, però no incompreensible. Aquest de Roca no és pas l'únic cas recent d'un llibre senzillament impresentable que no solament no és exposat públicament com a tal, sinó que és saludat com una important aportació al coneixement de la nostra història i, més concretament, com una peça més que ve a inserir-se en una benvinguda reinterpretació radical d'aquesta història.² En això darrer rau, naturalment, l'explicació d'un capgirament de valors tan reprehensible, sobretot quan els que se'n fan culpables són historiadors professionals. La nova interpretació, que ha fet ràpida fortuna des del moment mateix en què va proposar-la Ernest Lluch, no sé si cal que digui quina és: la de la pervivència i evolució, cap a la plena apoteosi nacionalista, d'aquest estrany «austriacisme» que, transcendint les circumstàncies històriques en què va néixer –i fora de les quals, per als que no compartim aquesta visió, deixa de tenir cap mena de sentit–, esdevé una mena d'essencial tret distintiu nacional, un antiabsolutisme consubstancial amb la identitat nacional catalana i a estones gairebé intercanviable amb ella. Evidentment, aquesta interpretació és tan legítima, en principi, com qualsevol altra i ha de ser, en tot cas, discutida i refutada –cosa que no em pertoca de fer ara– amb dades i arguments històrics. El que no és, però, legítim és suspendre automàticament les facultats crítiques davant tot llibre que s'avingui amb ella, eximint-lo del respecte a algunes de les més elementals exigències de la pràctica professional de la història. O, per dir-ho més simplement, passar bou per bèstia grossa.

Moliner explica molt bé, en efecte, el que el llibre de Roca voldria ser i allò que voldria dir. El que no explica, però, és, no que no se'n surt, sinó que fracassa estrepitosament, ni per què fracassa. Com el títol indica, Roca utilitza la història de la família vilanovina dels Papiol com a estudi de cas de la transmissió de la «tradicció constitucional» catalana, de la seva «resurrecció» amb la crisi del 1808, i del seu fonamental paper d'inspiradora d'un projecte polític nou que començaria com una proposta reformista il·lustrada i culminaria en una de plenament liberal i «*federalitzant*» –i ho escriu així, en cursiva, perquè així és com, molt significativament, ho escriu sempre ell: no «federal», cal evidentment entendre, ni tan sols «federalitzant», sinó «*federalitzant*». Malgrat que –i aquesta és una de les coses que Moliner hauria hagut de dir i no diu– una constant tendència a confondre'n les etapes i anticipar-ne les conclusions hi introdueix un molt considerable desordre, l'estructura de l'argument és clara. La història de l'ascens social familiar des de finals del segle XVII fins a Francesc de Papiol, al nou tombant de segle, serveix per establir l'existència i l'abast de la suposada tradició austriacista; l'examen de la biblioteca familiar permet suposadament de veure més concretament com es transmet la «tradicció constitucional»; l'estudi de la vida, la personalitat i les idees de Francesc, molt especialment les expressades en un paper manuscrit del 1809 «sobre lo que convendria hacer en las futuras Cortes», mostra suposadament aquesta tradició fent de base de l'esmentat projecte il·lustrat de reforma de la monarquia; i, finalment, en el capítol

2. Penso, en particular, en Lluís Maria de PUIG, *La Constitució de Batlle i Jover. Un projecte català a les Corts de Cadis*, Vic-Barcelona, Eumo - Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2007, que és un llibre que, si no fes riure, faria plorar.

gros (94 pàgines contra 134 en total per als altres tres), és a través dels nebots i hereus de Francesc, els germans Rubinat, que s'hauria de veure com aquest llegat determina una específica «lectura catalana de la Constitució de 1812» i informa un altre projecte, aquest ja plenament liberal i, a més, *«federalitzant»*, de construcció de la nació «des de la perifèria».

Aquí, però, en el punt culminant, tota aquesta bastida s'ensorra espectacularment: després de ser esmentats al títol, que els atribueix l'esmentada «lectura catalana», i a les dues primeres frases –només per repetir el que ja s'havia dit abans, que l'un va ser diputat provincial i l'altre, secretari de la Diputació de Catalunya i diputat a Corts–, els Rubinat, amb gran sorpresa del lector, desapareixen totalment del capítol. Repeteixo: desapareixen totalment; no se'n torna a parlar; vistos i no vistos. Un ja tenia potser alguna vaga temença en aquest sentit, perquè no li constava que els Rubinat haguessin fet mai gaire res, però suposava que Roca n'havia descobert a l'arxiu familiar algun document rellevant per al seu objecte, com el paper manuscrit de l'oncle. Evidentment, no és pas així. I el que la informació que Roca ha recollit sobre els Rubinat i exposat en un capítol anterior revela no és cap gran projecte polític «nacional». El que s'hi veu –igual com en el cas de l'oncle, d'altra banda– és com tot un sector de la classe dominant catalana, el dels grans propietaris, s'apressa a situar els seus representants a les noves institucions sorgides de la crisi de la monarquia i a controlar-les, si pot –en el cas de les juntes del 1808, de fet, a crear-les–, per tal de limitar-ne al màxim les virtualitats revolucionàries i protegir els seus interessos de classe. Res més.

En realitat, però, els Rubinat no són pas els únics a qui ve gran el paper que se'ls adjudica en aquest llibre. El mateix li passa a l'oncle i a tota la nissaga. I és que, com em fa l'efecte que ja ha quedat prou clar, el resum que he donat de l'argument del llibre no descriu pas allò que aquest fa, sinó el que Roca voldria que fes, i la distància entre l'una cosa i l'altra és enorme. De Francesc de Papiol, ell mateix, en un rar moment de ponderació, reconeix que «mai no fou un líder, ni un pensador ni un polític», ni va tenir «una personalitat abassegadora», ni tampoc no «fou un liberal, ni potser tampoc el paradigma de la il·lustració». De fet, les qualitats que sí que (sempre segons Roca) posseïa «passaren possiblement més o menys desapercbudes pels seus coetanis». Hauria deixat, però, un text en el qual s'haurien de poder comprovar tant la representativitat històrica que, malgrat tot, Roca li atribueix com el sentit que dóna a les seves idees. Cal dir, per començar, que no queden del tot clares ni la naturalesa exacta d'aquest paper ni les circumstàncies en què va ser escrit. Cal veure-hi sens dubte una de les respostes a la gran consulta al país prèvia a l'aplec de les Corts de Cadis, però no sembla que Papiol l'hagués tramès ni a la Junta Superior, ni a Cadis. No consta tampoc que ho publicués. Ara, si cal jutjar pels fragments que Roca en cita, no s'hi va perdre gran cosa. En essència, la seva resposta a la pregunta «sobre lo que convendría hacer en las futuras Cortes» no podria ser més senzilla, ni tampoc més allunyada d'allò que Roca ens invita insistentment a veure-hi: no res. Amb els seus propis mots: «le diré a Vd. que la Constitución o Ley fundamental de España, en mi concepto, no debe mudarse en lo sustancial». Com aquesta breu citació ja permet d'entreveure, el que aquests fragments de text revelen és una gran confusió d'idees i una incomprensió total

del nous conceptes que s'encarnen en els vells mots de *constitució*, *nació*, *corts*, tal com els fan servir justament els instigadors de la revolucionària convocatòria:

Porque aquella misma Constitución que hizo florecer este reino en tiempo de los Reyes Católicos, de Carlos I, y Felipe II, lo podrá hacer ahora, si es ejecutada por hombres de talento, como lo fueron el gran Jiménez de Cisneros, el famoso Antonio Pérez, el inmortal Floridablanca, y los que en la presente ocasión se encontrarían.

Papiol és un home d'Antic Règim.

Pel que fa a la «tradició constitucional» catalana, suposada pedra angular del, com es pot veure, no menys suposat projecte reformista de Papiol, el que n'acabo de citar no és pas, tothom ho admetrà, gaire prometedor. De fet, l'absència de referències a ella hi és gairebé total. És Roca mateix, que consti, qui ho assenyala: «tot induïa a pensar que l'extensa carta de Francesc havia d'estar farcida de dates i antecedents històrics» i, en comptes d'això, «l'escassetat d'aquestes informacions» no pot sinó suscitar «un cert estupor». Ell li troba de seguida una explicació, però:

[...] cal interpretar-la com una manifestació més de la seva prudència política que li va fer creure que la millor manera d'assolir els seus objectius era no fer-los evidents.

No sé si cal indicar que amb aquest procediment un pot fer dir a qualsevol document històric qualsevol cosa que a un li passi pel cap. En aquest cas:

L'elogi de les constitucions i Corts catalanes només podia concitar recels entre els seus lectors –devia pensar– mentre que si les injectava sense esmentar-les podien despertar admiració.

Que ningú no s'apressi a arrufar el nas, en nom del que és i no és permès a un historiador, davant d'aquest «devia pensar», perquè en aquest cas Roca atenua una mica, de fet, l'assumida certesa de la seva suposició. Normalment no té tants escrúpols, i aquest és sens dubte l'aspecte més preocupant del llibre: una proclivitat a l'especulació que arriba constantment a la pura i simple fabulació. A la Universitat d'Osca, el jove Papiol, «quan passejava pel paranimf [...] no podia deixar d'emmirallar-se en el quadre que penjava d'una de les parets, era un retrat del comte d'Aranda, pintat per Ramon Bayeu el 1769». De petits, Francesc i els seus germans havien escoltat «embadalits la història de l'avi Joan [que les tropes de Berwick s'havien endut com a hostatge i que havia mort al campament dels assetjadors de Barcelona] de boca d'algun familiar que l'omplia de detalls». De més gran, «llegia amb delit la història del Principat». «Les conflictivitats [sic] socials de l'hivern del 1789» el van convèncer «de la necessitat d'ingressar a la Societat Econòmica d'Amics del País de Tarragona on es desvetllà la seva consciència social per propiciar una millora de les condicions econòmiques del seu país». Nomenat membre de la Junta General de Sometents el 1794, «Francesc [...] volia guanyar-se el respecte dels seus

iguals» i sabia que «només podia aconseguir-ho si s'apropava al front per organitzar l'exèrcit». Aquesta experiència li «deixà un pòsit de frustració». Passada la Guerra Gran, «Cada vegada se sentia més sol i abatut [...]». Sense adonar-se'n, abocà els seus esforços cap als fills de la seva germana petita [...]». La formulació és sovint tan rotunda que un arriba a pensar que potser sí que rere aquestes afirmacions hi ha uns documents de caràcter íntim, cartes, dietaris, memòries, que les justifiquen. Però per què no els cita i en dóna la referència, Roca, com ho fa en altres casos? Per què no ens diu com sap que «Luís de Papiol va transmetre als seus fills la història del besavi i la dels seus llibres per explicar-los quina era la manera tradicional de fer política a Catalunya»? En aquest cas concret, sembla que és perquè no ho sap; s'ho imagina: «Luís omplí la seva vida d'històries i tingué temps per sentir-les, llegir-les, viure-les i contar-les, però no pensà a escriure-les». En els altres, un prou voldria concedir-li el benefici del dubte, però si ho fa és amb molt poca confiança. I la cosa és greu perquè és per una acumulació d'assertions i implicacions dubtoses com aquestes que Roca construeix el seu argument.

Això es veu també en la que n'és la part relativament més sòlida, l'examen de la biblioteca dels Papiol. La primera objecció a fer aquí és a la presumpció que la possessió de llibres en comporta automàticament la lectura. En l'absència de proves més concloents, la suposició és permisible en el cas dels llibres adquirits, que indiquen, si més no, interès per una determinada temàtica i uns determinats autors. Però els llibres heretats són tota una altra història. I, en el cas dels Rubinat, Roca mateix admet que «resulta difícil esbrinar quines obres d'història i de dret públic entraren a la biblioteca de Can Papiol de 1817 a 1823», encara que això no li és obstacle per titular l'apartat «Les lectures dels germans Rubinat: història i liberalisme», ni per afirmar que els germans «maldaren per continuar la tasca del seu oncle donant-li una perspectiva més moderna i liberal». L'únic suport documental d'aquestes assertions són els cinc títols que Mariano Rubinat va manllevar al seu germà, segons la llista que aquest duia dels llibres que deixava. Són unes *Constitucions de Cathalunya*, les *Decisiones sacri Regii senatus Cathalontae* de Joan Pere Fontanella, el *De Hispanorum primogeniis* de Luis de Molina, i dos «Covarrubias» diferents, un dels quals (o tots dos) podria ser un recull d'emblemes morals. Qui gosarà proposar res damunt tan minsa base? Fent un considerable esforç, un podria veure-hi potser història, però liberalisme? Roca sembla convençut que aquesta llista de llibres deixats ens informa també sobre les lectures de qui els deixava. No sé si hi haurà ningú disposat a seguir-lo per aquest camí, però tant hi fa: si en descomptem els llibres de caràcter religiós, que són exactament la meitat, resulta que l'autor més sol·licitat és «El Filósofo Rancio», esmentat cinc vegades –i les *Cartas filosóficas* del qual resulten ser l'única obra a la qual consta que els Rubinat se subscriu. Si a sobre hi afegim Barruel i l'arquebisbe Inguanzo, no es pot pas dir que el liberalisme llueixi gaire en aquesta llista.

La tranquil·la predisposició a llegir en els textos exactament allò que hi vol llegir, tant si ve a tomb com si no, es manifesta encara davant de dos altres documents (cap dels dos directament relacionat ni amb Papiol ni amb els nebots) als quals Roca concedeix especial rellevància, en un dels casos fins a l'extrem de reproduir-lo sencer en apèndix. El primer és un fulllet del 1811, escrit per exhortar

a la clemència en matèria de proscripcions i confiscacions. Roca hi vol veure un «vestigi» de la «recuperació de la legislació, costums, usos i llengua catalana entre els liberals catalans del segle XIX» o, dit d'una altra manera –per ell mateix, s'entén–, de «precedent de la Renaixença». La realitat és que, a la «legislació, costums, usos i llengua», no s'hi fa cap referència –i el fullet, no cal dir-ho, és en castellà. Del que sí es parla és de les «tristes y lamentables» circumstàncies de la pèrdua d'una part essencial d'aquesta legislació, en el que probablement és el testimoniatge més explícit de la transmissió col·lectiva del seu record:

Bastante las hemos oído de boca de nuestros padres, a quienes se las contaron los suyos entre sollozos, y temblando todavía de horror pocos años después de haberlas presenciado.

Però se'n parla per invitar a «correr un velo» sobre elles. A part això, l'únic altre episodi relacionat amb la «tradició constitucional» catalana –o, més exactament, catalanoaragonesa–, i proposat com a exemple de conducta a l'assemblea gaditana, és... el Compromís de Casp.

L'altre text és el *Compendio histórico de la antigua constitución política de Cataluña*. Es tracta, en mots de l'autor, d'una «sucinta pero fiel» exposició de la història institucional de Catalunya fins al 1714, ni més, ni menys. Les úniques notes polítiques que s'hi introdueixen són l'autoqualificació de l'autor com a «ciudadano español» i les paraules del seu breu preàmbul justificatori: li ha semblat particularment oportú de publicar aquest resum històric «en la actual crisis de nuestra gloriosa y pacífica regeneración» (i *nuestra* aquí vol dir «de nosaltres, els espanyols») perquè s'hi pugui veure «que ninguna provincia de España, ni aun el reyno de Aragón, está más obligada a seguir las huellas que le marca el sagrado código que acabamos de jurar». És perquè té la història que té, Catalunya, que «ha de serle muy grata una revolución en que no sólo consiguíó los indicados fines», és a dir, tornar a «regirse por sus fueros, usos y costumbres, y [...] tener sujeto a su rey», sinó que li ha restituït aquestes llibertats en una forma millorada, superior a la vella constitució «*que se resentía de los tiempos en que fue hecha*».

Aquí es pot veure molt bé, de fet, en què para la famosa «tradició constitucional». Entre les velles «constitucions», pràctiques institucionals, i institucions mateixes, d'una banda, i el modern constitucionalisme, de l'altra, no hi podia haver sinó aquesta forçada i estrictament simbòlica relació analògica, basada, més que no en el coneixement acurat d'aquelles, en una visió vaga i fantasiosa. En els al·legats, les discussions, i els estira-i-arronsa dialèctics de les Corts gaditanes com en la febrosenca vida política del Trienni –a les Corts, a la premsa, a les societats patriòtiques, en innombrables pamflets, sermons polítics, catecismes constitucionals, etc.–, les antigues llibertats i institucions provincials són invocades a cada cantonada. Invocades, però, és el que són, no pas proposades com a model. O, en la molt modesta mesura en què ho són, a Cadis i en els seus prolegòmens, és per tal de posar entrebancs al desmantellament de l'Antic Règim: el que se'n pren és el caràcter estamental i diferencial de la representació. Era, insisteixo, l'única possibilitat que les dites institucions oferien, al capdavant, en termes de model. El record

de les llibertats perdudes i les velles institucions va ser adduït, doncs, i adduït per tothom, tant pels catalans com pels bascos, els aragonesos, els valencians, els asturians, i els castellans mateixos –no se sol recordar mai, a propòsit d'això, que va ser la Junta Central Suprema mateixa que va invitar les provincials a aplegar i enviar informació sobre les respectives «tradicions constitucionals»–, però gairebé com un encanteri. Llegides, les unes i les altres, molt selectivament, anacrònicament interpretades, fantasiosament desfigurades, van servir tres objectes, separadament o en combinacions variables segons convenia en cada cas: minimitzar el significat i el potencial revolucionari de la liquidació de l'Antic Règim (el que estem fent no és sinó recuperar una «llibertat» que el despotisme monàrquic ens va prendre un dia: és el *leitmotif* dels catecismes constitucionals *ad usum* dels pagesos); en el cas de les antigues províncies castigades a començ del set-cents, renunciar a eventuais vel·leïtats de reivindicació (les velles lleis queden subsumides i sublimades dins la nova Constitució, que ens venja així d'aquella greu ofensa), tot valoritzant, de re-top, el propi nacionalisme –espanyol, naturalment– amb aquest magnànim sacrifici d'uns legítims greuges; i aportar al grup d'interessos en nom del qual es parlava a cada moment les més sòlides credencials de constitucionalisme i liberalisme (qui més amant de la «llibertat» que nosaltres que, quan vosaltres encara vivíeu sota la fèrula feudal, ja teníem els dèspotes a ratlla?). Si algú ha trobat algun text que digui alguna cosa que vagi més lluny d'això, jo, com diuen els anglesos, em menjaré el barret. Al llibre de Roca, en digui el que vulgui Moliner, no n'hi ha cap ni un.

Escric això sense fer-me cap il·lusió. Si, en el millor dels casos, aquest exabrupte meu engega un petit debat, serà foc d'encenalls i no tindrà la més mínima repercussió damunt l'esmentat nou consens interpretatiu de la història del set-cents i primer vuit-cents, el qual seguirà el seu impertorbable camí entremig de visques i aplaudiments. I d'aquí a un parell de dies les indemostrades i poc creïbles especulacions d'aquest llibre passaran per veritats inapel·lables –ja han començat a fer-ho, com es pot veure– i serà citat rutinàriament com a la darrera i definitiva paraula sobre la qüestió. Perquè així és com «progressa» el coneixement històric en aquesta beneïta terra nostra. Però almenys que quedi constància que no tothom hi té pa a l'ull.